

ŞİİRLE İSTİŞHAD VE İSTİŞHAD AÇISINDAN MEDARİK

Dr. Ali EROĞLU

A- ŞİİRLE İSTİŞHAD

a) İstîşhâd'ın Lugat ve İstalah Manası

İstîşhâd, "İstif'al" vezninde masdardır. Lugatta, Şehid olmak, birinin şahit olmasını istemek¹, bir şeyi delil olarak ileri sürmek² anlamlarına gelmektedir.

Bunun istalahla ilgili bir tarifine rastlayamadık. Ancak Âyetle istîşhâd, hadisle istîşhâd, şiirle istîşhâd gibi kullanılan terimlerden hareket ederek genel bir tarifini yapabiliriz. Buna göre, Arap dilinde istîşhâd, herhangi bir konuyu, dildeki müşkil sözcükleri, gramerle ilgili bir meseleyi, edebi bir sanatı açıklamak veya ispatlamak üzere, bir âyeti veya bir hadisi, ya da şiirleri delil olarak getirmektir.

b) Şiirle İstîşhâd'ın Önemi :

İstîşhâd konusunu, özellikle şiirle istîşhâdın, Kur'an tefsirinin önemli meselelerinden birisi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Kur'an'a şiirle istîşhâd tartışma konusu olmuştur. Bir kısım alimler bunu kabul ederken, diğer bir kısmı bunu reddetmiştir.

Nitekim, Ebü Bekr İbnu'l-Enbârî (328/939)'ye göre, sahabe ve tabîlerin, Kur'an'ın garib ve müşkilini izah etmek için şiirden şahid getirdikleri tesbit edilmiştir. Fakat Arap gramerinden habersiz bazı kimseler, şiirle istîşhâd edildiği takdirde, şiirin Kur'an'a bir asıl yapılmış olacağını; ayrıca Kur'an ve sünnette kötülünen bir şeyi şahit getirmenin doğru olmayacağını iddia ederek, Kur'an tefsirinde şiirle

¹ Lisanu'l-Arab, Ş.h.d. Mad. III, 240-241; Asım Efendi, Kamus -I Okyanüs Tercemesi, Ş.h.d. Mad. İstanbul, 1305, I, 1181.

² el-Mu'cemu'l-Vasit, Ş.h.d. Mad.; Şemseddin Sâmî, Kamûs-ı Turki, I, 100, İst., 1317.

istishâdî kabul etmezler. Halbuki bu, şîri Kur'an'a asıl yapmak değildir. Kur'an'daki bazı garip sözcüklerin şîrle açıklanması demektir. Çünkü Kur'an Arapça'dır³. " Hakikat biz onu, manalarını anlayasınız diye Arapça bir Kur'an yaptık " 4.

Ayrıca İbnu Abbâs "Şîr Arab'ın dîvanıdır. Kur'an'dan bir kelimenin anlamını anlayamadığımız zaman, (Arab'ın dîvanı) na müracaat eder, bilmediğimizi oradan öğreniriz"⁵ diyerek, müşkil ve garib kelimeleri açıklamanın bir yolunun da şîre başvurmak olduğunu anlatmış oluyor. Bu sebeple, hemen hemen gelmiş geçmiş bütün müfessirler, şîrle istishâda başvurmuşlardır. Hatta bu gelenek zamanımıza kadar gelmiştir. Zira çağdaş müfessirlerden, Musâ Kâsım Efendi (1920), Elmalılı Hamdi Yazır (M. 1942) Ahmed Mustafa el-Merâğî Bey tefsirlerinde şîrle istishâda yer vermişlerdir. Müfessirlerin bu konuda uyguladıkları asıl metod, önce Kur'an ve sünnete başvurmaktır. Bu iki kaynakta birşey bulamazlarsa o zaman şîre müracaat etmişlerdir. Çünkü eski şîr, Arap kültürünün en önemli unsurlarından birisidir. Arapların gelenek ve göreneklerini, sosyal yaşantılarını dillerinin orjinalliğini en iyi muhafaza eden bu şîrlerdir⁶. Bu sebeple şîrle istishâd, onu Kur'an'dan üstün tutmak, demek değildir. Belki şîr, mücerred bir dil malzemesi olması bakımından önemlidir. Yoksa Arap dilinin korunmasında ve bu dilin ehemmiyet kazanmasında en önemli kaynağın Kur'an olduğunu, dilciler kabul etmişlerdir⁷. Ayrıca Dilciler Arab dili ve Edebiyatının gelişmesinde en büyük payın Kur'an'a ait olduğunu da belirtmişlerdir⁸. Çünkü Kur'an, Arap diline yeni yeni birçok kelime ve istilâh kazandırmıştır. Sünnetin de bu konuda rolü büyüktür.

³ es- Suyûti, el-İtkân fi Ulûm'l-Kur'an, I, 119.

⁴ Yûsûf sûresi, âyet, 2.

⁵ el-İtkân, I, 119; Attar, Ahmed Abdulğafûr, Mukaddimetu's-Sihâh, Beyrût, 1984, s. 28.

⁶ Ude Halil Ebû Ude, et-Tatavvur'd-Dilâli, Zerkâ, 1985, s. 48; Çetin, Nihad M., Eski Arap Şîri, İst., 1973; s. 8-12.

⁷ Attar, Mukaddimetu's-Sihâh, s.13; ez-Zebidi, Muhammed Murteza, Tâcu'l-Arûs, I, 7; er-Râfi, l'câzu'l-Kur'an, Mısır, 1969, s. 77-85; Bekkâr, Abdu'l-Kerim b. Muhammed el-Hasan, Eseru'l-Kurâât's-Seb' fi Tatavvur'l-Tefkîr'l-Luğavi; Dimaşk, 1990, s.132.

⁸ es-Sabbâğ, İbrahim Abdu'l-Bâki, el-Belâgat ve'l-Edeb, Mısır, 1968, s.332.

Sahabilerin Hz.Peygamber'in kullandığı birçok kelimenin manalarını anlayamadıklarını itiraf etmeleri bunun açık bir delilidir.

Nitekim, Arapça'nın inceliklerine vakıf olanlardan biri olarak kabul edilen Hz.Ali bile "Ey Allah'ın Resûl'u ! Hepimizin atası bir olduğu halde, senin, çoğunu anlayamadığımız bir Arapça ile konuştuğunu görüyoruz"⁹ diyerek bu gerçeği ifade etmiştir. Hatta bu gün, Kur'an ve sünnetin Arap diline kazandırdığı yeni kelime ve ıstılahları inceleyen eserler kaleme alınmıştır. Dr.Toshihiko Izutsu'nun yazdığı ve Prof.Dr. Süleyman Ateş'in "Kur'an'da Allah ve İnsan" adıyla Türkçeye terceme ettiği eserle, Üde Halil Ebû Üde'nin "et-Tatavvur'ü'd-Dilâli beyne Lugatîş-Şîr ve Lugatü'l-Kur'an" adlı eseri, bu konuda kaleme alınan eserlerdir.

Birçok edip ve nahivci, eserlerinde koymuş oldukları bir kısım kuralları Kur'an'a dayandırmışlardır. Buldukları kurallar, Kur'an'da varsa veya O'na uyuyorsa onu makbul saymışlar, o konuda, Kur'an'ı esas almışlardır. Nitekim Ebû Hilâl el-Askerî "Eğer bir sözde seci bulunmaması gerekseydi, o söz Kur'an olurdu"¹⁰ ifadestyle Kur'an'ın esas olduğunu belirtmiştir. Çünkü Kur'an, mutlak olarak en fasih kelâmdır.

c) İstîşhâd edilen Şîr Nasıl Olmalıdır ?

Kur'an Kelimelerini açıklamak için rastgele her şîrle istîşhâd yapılmadığı gibi, belli bir tarihten sonra söylenen şîrler de şahid olarak kullanılmamıştır. Çünkü, istîşhâd kurallarından birisi ve en önemlisi, kelâmın fasih olmasıdır. Fasih olmayan bir kelâm şahit olarak kullanılamaz¹¹. Diğer önemli bir husus da, hicri ikinci asrın

⁹ Ibnu'l-Esir, Mecdu'd-Din Ebu's-Saadât Mubarek b. Muhammed, en-Nihâye fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, Tahkik : Tahir Ahmed ez-Zavi - Mahmûd Muhammed, Kahire, 1965, I, 4-5 ; Mukaddimetu's-Sihâh, s. 27.

¹⁰ Ebû Hilâl el-Askerî, el-Hasan İbn Abdillâh İbn Sehl, Kitâbu's-Sinâteyn el-Kitâbe ve's-Şîr, Tahkik : Ali Muhammed el-Becâvi-Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mısır, 1971, s. 266.

¹¹ Hindavi, Hasan, Menâhicu's-Sarfiyyin ve Mezahibuhum, Dımaşk, 1989, s.167.

son çeyreğine kadar olan zaman süresinde söylenmiş olan şiirlerle istişhâd edilir. Nitekim el-Asma'i, "Şiir, İbrahim İbn Herme (ö : 176/792) ile sona ermiştir. O, şiirleri delili olarak kullanılan son şairdir" demektedir¹². Ancak, dili faslı değilse bu tarihten önce yaşasa da bir önemi yoktur. Zîrâ, Beşşâr İbn Börd (167/783), İbn Harme'den önce yaşadığı halde şiirini şahid olarak kullanmamışlardır¹³. Gerçi Suyuti, Sıbeveyh'in el-Kitab'ında, hicivlerinden korktuğu için, Beşşâr'ın şiirlerini istişhâd ettiğini söylemiştir¹⁴. Fakat bu doğru değildir. Çünkü el-Kitab'da Beşşâr'a ait hiçbir şiir bulunmadığı tesbit edilmiştir¹⁵.

d- Şairlerin Tabakaları

Şiir İstişhâdı açısından, şairlerin tabakalarının bilinmesi çok önemlidir. Ulema, şairleri bir kısım, tabakalara ayırmış, bir kısım tasnifler yapmıştır. Bunlar içerisinde, en yaygın kabul edilen tasnif şudur :

1- Cahiliyyûn, bunlar İslâm'dan önce yaşamış olan İmru'l-Kays ve A'sâ gibi şairlerdir.

2- Muhadramûn, hem Cahiliye ve hem de İslâm devrinde yaşayan Lebid ve Hassân gibi şairlerdir.

3- İslâmiyyûn, Asr-ı saadette yaşayan Cerir ve Ferazdak gibi şairlerdir ki bunlara "Mutekaddimûn" da denilir.

4- Muvelledûn, üçüncü tabakadan sonra gelen Beşşâr İbn Börd ve Ebû Nuvâs gibi şairlerdir ki bunlara "Muhdesûn" adı da verilmektedir.

İlk iki tabakanın şiirleriyle istişhâd edileceğinde ittifak vardır. Üçüncü tabaka da ise ihtilaf edilmiştir. Doğrusu, üçüncü tabakanın şiirleri ile istişhâdın caz olmasıdır. Dördüncü tabakanın şiirleri ile

¹² el-İsfahânî, Ebu'l-Ferec, Kitabu'l-Ağânî, Beyrût, 1955, IV, 374-375; es-Suyûtî, el-İktirâh fi İlmî Usûl'n-Nahv, Halep, tarihsiz, s.27.

¹³ Menâhicu's-Sârifiyyin, s. 167.

¹⁴ el-İktirâh, s. 27.

¹⁵ Menâhicu's-Sârifiyyin, s. 168.

istishâd caiz görülmemiştir¹⁶.

c) Şiirle İstishâd Ne Zaman Başladı ?

Şiirle İstishâd'ın sahabe devrinde başladığını söyleyebiliriz. İbnü'l-Azrak 'ın Kur'an'a dair sorduğu yüz soruya İbn Abbas'ın şiirle istishâd ederek cevap vermiş olması bunun açık delilidir¹⁷.

İşte daha sonra gelen müfessirler, bu geleneğe uyarak, Kur'an'ın garib ve müşkil kelimelerini, nahiv, sarf ve iştikak ve edebî sanatlarla ilgili birçok meselesini şiirlerle istishâd ederek izah etmeğe çalışmışlardır.

B- en-NESEFİ VE TEFSİRİ

Asıl ismi, Hâfızuddîn Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'dir. Tefsir alanında Zamahşerî ve Fahrüddîn er-Râzî gibi şahsiyetlerin de yetiştiği Mâveraunnehr bölgesinde yaşamıştır. Bu münbit bölge, Karahanlılar, Gazneliler, sonra da Büyük Selçuklular devrinde özellikle ilim sahasında gelişmiş; ancak Moğol istilâsıyla iktisadî, içtimai ve ilmi hayatını felce uğratmıştır. Nesefî işte bu dönemde yetişmiştir.

en-Nesefî, Özbekistan'daki Sogd ülkesinin Nesef şehrinde doğmuştur. Nesef, Buhâra- Belh yolu üzerindedir. en-Nesefî'nin doğum ve ölüm tarihleri de bilinmemektedir. Hicri VII. asırda yaşadığı tahmin edilmektedir. Kirman'daki " el-Kutbiyye es-Sultanıyye " medresesinde müderrislik yaptığı, eserlerinden "Kenzu'd-Dekâik " ve " Kitâbu'l-Kâfi " nin de bizzat kendisi tarafından aynı medresede okutulduğu bilinmektedir.

¹⁶ Bu konuda geniş bilgi için bkz. el-Bağdâdî, Abdu'l-Kadir, İbn Ömer, Hızanetu'l-Edéb, I, 3; Menâhici's-Sarfiyyin, I, 167-171; Çetin, Nihad M. Eski Arab şiiri, s. 5-25;

¹⁷ el-İtkân, II, 119-133; Selâm, Muhammed Zağlûl, Eseru'l-Kur'an fi Tatavvuri'n-Nakdi'l-Arabî, Mısır, 1961 s. 32; Bintu's Sâti, Aişe Abdurrahman, el-I'cazu'l-Beyânî il'l-Kur'an ve Mesâli İbn'l-Ezrak, Kahire, 1984, s.289-305.

en-Neseîî, yüzlerce talebe yetiştirmiş, hemen her alanda pek çok eser kaleme almıştır. Yazdığı eserler, büyük bir ilgi görmüş ve asurlar boyu medreselerde okutulmuştur. Tefsiri en önemli eserlerinden birisidir. Bazıları da O'nu " Mezhebde müctehid'lerin sonuncusu olarak kabul etmişler, en-Neseîî'nin şerhlerine bile yeni şerhler, hâşiyeler ve muhtasarlar yapmışlardır. Bütün bunlar, O'nun fıkıh ilmindeki değerini de göstermektedir. Türk- İslâm dünyasında bir " Haneîî Fakihî " olarak da şöhret kazanmış, eserleri günümüze kadar ulaşmıştır.

"Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil" adlı tefsiri özellikle Haneîî mezhebi müntesipleri arasında ün kazanmıştır. Kuraât ve 'rab konularına ağırlık verilen bu tefsirde, kelâmî konuları da ihtivâ eden âyetlerin tefsirinde Ehl-i Sünnet'in görüşlerini açıklamaya ve delillendirmeye hususî bir özen gösterilmiştir. Eser, zaman zaman da kıssalar, darb-ı meseller ve güzel sözlerle süslenerek anlatımı güzelleştirilmiştir. Müfessir, zayıf gördüğü rivâyetleri " kile " lafzı ile nakletmiştir. Tefsirde, dirâyet metodu öncelik almakla beraber, onda rivâyet metodu da genişçe işlenmiştir. Nakillerde ve âyetlerde İbn Abbas'ın açıklamalarına çokça yer verilmiştir. Diğer müfessir, sahâbe, tabii ve etbâu't-tabiiilerden nakiller yapılmıştır. Fakat en-Neseîî tefsirinin asıl kaynağı, Keşşâf tefsiridir. Şu kadar var ki Neseîî, Keşşâf'tan yaptığı nakillerde, ondaki itizâlî görüşleri ayıklamaya dikkat etmiştir.

Sonuç olarak en-Neseîî tefsiri, fıkıh, kuraât, kelâm, dil ve belâgat yönleriyle son derece câmî ve faydalıdır. Biz istîşâd etmiş olduğumuz şîrler ve bunların kısaca değerlendirmesini yapacağız¹⁸.

C- MEDÂRİK' TE ŞİRLE İSTİŞÂD

Yukarıda kısaca belirttiğimiz gibi, Neseîî çok yönlü bir alımdır.

¹⁸ Neseîî ve tefsiri hakkında geniş bilgi için Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Ankara, 1968, II, 314-330; Çetiner, Bedreddin, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahamed en-Neseîî ve Medârikü't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil Adlı Eseri (basılmamış doktora tezi), Erzurum, 1985.

Birçok ilme vukuşiyeti vardır. Tefsiri incelenince bunu anlamak zor değildir.

İşte onun önemli yönlerinden birisi de Arap dili ve edebiyatına vukuşiyetidir. Onun bu yönü tefsirine aksetmiştir. Bu sebeple Tefsiri dil ve belâgatla ilgili faydalı birçok hususu iltiva etmektedir.

Nesefî, Tefsirinde âyetleri dil ve belâgat yönüyle de ele alıp açıklamaya çalışırken, sık sık Arap kelâmına ve şîrine müracaatta bulunur. bunu ya âyette mevcut bir kelimenin lugat manaasına veya bir gramer kuralını açıklamak ya da bir kısım edebî sanatları ve âyetle ilgili manaları ortaya koymak maksadıyla yapar. Ancak bu konuda, aşağıda yapacağımız açıklamalarda görüleceği üzere, büyük ölçüde Zemahşerî'nin etkisindedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, Nesefî çok yönlü bir müfessirdir. Bu yönlerinden birisi de, Tefsiri incelenince Arap dili ve edebiyatı ile ilgili hususlara tefsirinde yer vermesidir.

a) Âyetlerdeki kelimelerin Lugavî Manalarının Açıklanması İçin Getirilen Şâhîtiler :

يا رب لا تسليني حينها أبدا
يرحم الله عهدنا قال " آمينا "

- Manası -

" Ey Rabbim ! Onun sevgisini, ebediyen benden alma ".

" Âmin " diyen kula Allah rahmet etsin."

Bu şîr, Kays İbn Mu'az'a aittir. Babası ile birlikte hacca gittiği zaman, babası ona " Kâbe'nin örtülerine sarıl ve Leylâ'nın aşkından seni kurtarması için Allah'a dua et " demiş; o da tam aksine " Ey Allah'ım , ona olan sevgimi daha da artır " demiş. Bunun üzerine

babası onu dövmüş. O da ağlayarak, bir beyti bu olan şiiri okumuş¹⁹.

Nesefî, bu şiiri **أمين** kelimesindeki " elif " in uzatarak (medd yaparak) **أمین** şeklinde okunduğuna şahid olarak getirmiştir. Med yapmadan **أمین** tarzında okunduğuna da aşağıdaki şiiri şahit göstermiştir²⁰.

تواعد منى فطعل ان سألته - أمين فزاد الله ما بيننا بعدا

Manası

" Eger ondan bir şey istersen Futhul benden uzaklaşır. (Böyle yaptığı için) Allah aramızdaki uzaklığı artırsın, Amin "

Bu şiirin Cubeyr İbnu'l-Adbat'a ait olduğu söylenmektedir²¹. Şiirin birinci mısraının **بواعد منى فطعل اذا دعوته** veya **لقتيه** şeklinde varyantları da vardır²². Gerek İbn Kuteybe ve gerekse Zemahşerî **أمين** kelimesi için aynı şiirleri şahit getirmişlerdir²³.

تمنى كتاب الله اول ليلة
و آخرها لا فى حمام المقادر

- Manası -

" Gecenin evvelinde Allah'ın kitabını okudu. Sonunda ise ölüm ile karşılaştı "

Hassan İbn Sabit'e ait olduğu söylenen bu beyt²⁴, Nesefî

¹⁹ Hâşiyetu's-Sihâb, I, 148; Muhibbuddîn Efendi, Tenzilü'l-Âyât alâ Şevâhidil'Ebyât Şerhu Şevâhidil-Keşşâf, (Keşşâf tefsirinin zeylinde) IV, 547; el-Curcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, Hâşiyetu's-Şerîf, (Keşşâf'ın hamışında) I, 175.

²⁰ Medârik, I, 8.

²¹ Hâşiyetu's-Sihâb, I, 148.

²² Hâşiyetu's-Seyyid Şerîf, (Keşşâf hamışında) I, 75.

²³ Keşşâf, I, 75; İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'ân, s. 13.

tarafından " و منهم اميون لا يعلمون الكتاب الا امانى " Onlar içinde bir de ümmiler (okur- yazar olmayanlar) var ki, kitabı bilmezler, bütün bildikleri bir kısım kuruntulardır " âyetinde geçen امانى sözcüğünün lugat manası ile ilgili olarak şahit getirilir. Bu şîri şahit getirerek verdiği mana yapmış olduğu üç tevcihten birisidir. Yaptığı son tevcihe göre âyette geçen امانى " okunan şeyler " anlamına gelmektedir. Tıpkı şîrdeki فىلین " قرأ " okudu " anlamında ²⁵ kullanılması gibi. Buna göre âyetin manası "İndirilen Kitab'ın hakkatını bilmezler. Sadece papazlarından almış oldukları bir kısım şeyleri okurlar" olur²⁶.

İbnu'l-Cevzi ²⁷ ve Zemahşeri ²⁸ bu şîri aynı âyet için istişhâd etmişlerdir.

سئمت تكاليف الحياة ومن يعيش
تجانين حولا لا اهلك بصام

" Hayatın zorluklarından usandım. Doğrusu (benim gibi), seksen yıl yaşayan - Ey babası olmayacısa - bıkar "

Zuheyr İbn Ebi Sulmâ ²⁹ ya ait olan bu beyti, Nesefi " ولا تسئموا ان تكثروا صغيرا او كبيرا الى اجله " Az olsun, çok olsun, onu süresine kadar, yazmaktan bıkmayın " âyetinde ³⁰ geçen فىلین " لا تلوا " bıkmayın " manasına geldiğine şahit getirmiştir. Çünkü şîrdeki سئمت " bıktım " ³¹ manasına gelmektedir. Zemahşeri'nin bu şîri istişhâd etmediğini görüyoruz ³². Ma'ânî'l-Kur'an'larda da istişhâd edilmemiştir.

²⁴ Hâşiyetu's-Şihâb, II, 189.

²⁵ Lisanu'l-Arab, XV, 294.

²⁶ Medârik, I, 58.

²⁷ Zâdu'l-Mesir, I, 442.

²⁸ Zâdu'l-Mesir, I, 442.

²⁹ Şerhu Divânı Zuheyr İbn Ebi Sulmâ, Beyrut, 1968, s. 30.

³⁰ Bakara sûresi, âyet, 282.

³¹ Medârik, I, 140.

³² Bkz. Keşşâf, I, 403.

babası onu dövmüş. O da ağlayarak, bir beyti bu olan şîri okumuş¹⁹.

Nesefî, bu şîri **أمين** kelimesindeki " elif " in uzatarak (medd yaparak) **آمين** şeklinde okunduğuna şahid olarak getirmiştir. Med yapmadan **آمين** tarzında okunduğuna da aşağıdaki şîri şahit göstermiştir²⁰.

تواعد منى فطعل ان سألته . آمين فزاد الله ما بيننا بعدا

Manası

" Eğer ondan bir şey istersem Futhul benden uzaklaşır. (Böyle yaptığı için) Allah aramızdaki uzaklığı artırsın, Amin "

Bu şîrin Cubeyr İbnu'l-Adbat'a ait olduğu söylenmektedir²¹. Şîrin birinci mısranın **بواعد منى فطعل** az **دعوته** veya **لقبته** şeklinde varyantları da vardır²². Gerek İbn Kuteybe ve gerekse Zemahşeri **آمين** kelimesi için aynı şîrleri şahit getirmişlerdir²³.

قنى كتاب الله اول ليلة
و آخرها لا قنى عماد المتأدر

- Manası -

" Gecenin evvelinde Allah'ın kitabını okudu. Sonunda ise ölüm ile karşılaştı "

Hassan İbn Sabit'e ait olduğu söylenen bu beyt²⁴, Nesefî

¹⁹ Hâşyetu's-Sihâb, I, 148; Muhibbuddin Efendi, Tenzilü'l-Âyât alâ Sevâhidi'l-Ebyât Şerhu Sevâhidi'l-Keşşâf, (Keşşâf tefsirinin zeylinde) IV, 547; el-Curcânî, es-Seyyid eş-Şerîf, Hâşyetu's-Şerîf, (Keşşâf'ın hamışında) I, 175.

²⁰ Medârik, I, 8.

²¹ Hâşyetu's-Sihâb, I, 148.

²² Hâşyetu's-Seyyid Şerîf, (Keşşâf hamışında) I, 75.

²³ Keşşâf, I, 75; İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'ân, s. 13.

tarafından " و منهم اميون لا يعلمون الكتاب الا امانى " Onlar içinde bir de ümmiler (okur- yazar olmayanlar) var ki, kitabı bilmezler, bütün bildikleri bir kısım kuruntulardır " âyetinde geçen امانى sözcüğünün lugat manası ile ilgili olarak şahit getirilir. Bu şîri şahit getirerek verdiği mana yapmış olduğu üç tevcihten birisidir. Yaptığı son tevcihe göre âyette geçen امانى " okunan şeyler " anlamına gelmektedir. Tıpkı şîrdeki قرأ fiilinin قرأ " okudu " anlamında ²⁵ kullanılması gibi. Buna göre âyetin manası "İndirilen Kitab'ın hakikatını bilmezler. Sadece papazlarından almış oldukları bir kısım şeyleri okurlar" olur²⁶.

İbnu'l-Cevzi ²⁷ ve Zemahşeri ²⁸ bu şîri aynı âyet için istişhâd etmişlerdir.

سئمت تكاليف الحياة ومن يعيش
ثمانين حولاً لا ابالك بسأم

" Hayatın zorluklarından usandım. Doğrusu (benim gibi), seksen yıl yaşayan - Ey babası olmayacısı - bıkar ".

Zuheyr İbn Ebi Sulmâ ²⁹ ya ait olan bu beyti, Neseî " ولا تستموا ان تكتبه صغیراً او کبیراً الى اجله " Az olsun, çok olsun, onu süresine kadar, yazmaktan bıkmayın " âyetinde ³⁰ geçen ولا تستموا fiilinin لا تلموا " bıkmayın " manasına geldiğine şahit getirmiştir. Çünkü şîrdeki سئمت " bıktım " ³¹ manasına gelmektedir. Zemahşeri'nin bu şîri istişhâd etmediğini görüyoruz ³². Ma'ânî'l-Kur'an'larda da istişhâd edilmemiştir.

²⁴ Hâşiyetu's-Şihâb, II, 189.

²⁵ Lisânul-Arab, XV, 294.

²⁶ Medârik, I, 58.

²⁷ Zâdu'l-Mesir, I, 442.

²⁸ Zâdu'l-Mesir, I, 442.

²⁹ Şerhu Divânı Zuheyr İbn Ebi Sulmâ, Beyrut, 1968, s. 30.

³⁰ Bakara sûresi, âyet. 282.

³¹ Medârik, I, 140.

³² Bkz. Keşşâf, I, 403.

فوالله لو لا الهين لم يكن الهوى
ولو لا الهوى ما حن للبين ألف

- Manası -

" Yemin ederim ki vuslat olmasaydı, aşk da olmazdı. Aşk olmasaydı
aşık firakdan dolayı özlemezdi ".

Bu şiir, Lisânu'l-Arab'da değişik bir varyantla Kays İbn Zerih'e isnâd edilmektedir. **بين** kelimesinin firak vuslat manalarına kullanıldığına dair istişhâd edilmektedir. Beytteki birinci **بين** vuslat, ikincisi " firak " anlamındadır ³³.

Medârik'te, **لقد تقطع بينكم** " Andolsun ki aranızdaki bağlar parçalandı " âyetindeki **بين** kelimesinin vuslat manasına geldiğine delil olarak getirilmiştir ³⁴.

Bu şiirin diğer tefsirlerde istişhâd edildiğini tesbit edemedik.

تمنى كتاب الله اول ليلة
تمنى داود الزبور على رسل

- Manası -

" Gecenin evvelinde, tıpkı Davûd'un Zebûr'u ağır ağır okuyuşu gibi,
Allah'ın Kitâb'ını okudu ".

Bunun Hassân İbn Sabit'e ait olduğu söylenmektedir ³⁵. **تمنى**
fiilinin **قرأ** manasına geldiğine istişhâd edilmektedir.

³³ Lisânu'l-Arab, XIII, 62.

³⁴ En'âm sûresi, âyet, 94.

³⁵ el-İkhlâ, III, 245.

Bu şiir, Medârik'te " إذا تمى الى الشيطان فى امنته " Senden önce hiçbir Resûl ve Nebi göndermemiştir ki o (bir şey) okuduğu zaman, şeytan onun okuyuşu içerisine mutlaka (onu dünya ile meşgul edecek bir şey) atmasın " âyetinde ³⁶ geçen تمى fiilinin ترا manasına geldiğine dair delil getirilir ³⁷.

Bu şiiri, Ebû Ubeyde ³⁸, Zeccâc ³⁹, İbnu'l-Cevzî ⁴⁰ ve Zemahşerî ⁴¹ istişhâd etmişlerdir.

b) Gramer Kurallarını Tesbit İçin Getirdiği Şahitler

الى الملك القرم وابن الهمام
وليت الكتبة فى المزدحم

-Manası-

"Harp meydanında, ordunun kahramanı himmeti büyük o ulu padişah'a (iltica ederim)"

Bu şiir anonim, bir şiirdir. Söyleyeni belli değildir. Şiirde söz konusu edilen vasıflar bir şahsa ait olmasına rağmen, birbirine "vâv" ile atfedilmiştir. Arap kelâmında, sıfatların birbirine atfı sıkça görülen hususlardandır. Çünkü meşhumları farklıdır. Bu atıf bazan "vâv" ile, bazanda diğer atıf edatlarıyla olabilir⁴². Çünkü iki haberden birinin diğeri üzerine atfı caiz olduğu gibi, sıfatların da birbiri üzerine atfı caizdir. Buna göre, bu beyitte, ابن ile ليت ملك, ليت ملك, ليت ملك sözçüğünün sıfatı olduğu halde, القرم sözçüğü üzerine atfedilmiştir.

Nesefî, bu beyti " الذين يؤمنون بالغيب " onlar ki gaybe

³⁶ Hacc sûresi, âyet, 52.

³⁷ Medârik, III, 107.

³⁸ Mecâzu'l-Kur'an, II, 54.

³⁹ Ma'ânî'l-Kur'an, III, 435.

⁴⁰ Zâdu'l-Mesir, V, 442.

⁴¹ el-Keşşâf, III, 19.

⁴² el-Cürçânî, es-Seyyid Şerîf, Hâşiyetü's-Seyyid eş-Şerîf, (Keşşâfın hamîşinde), I, 133.

inanırlar..." ayetine **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** "ve sana indirilene inanırlar" ayetinin atfedilebileceğine dair, şahit getirmiştir. Buna göre, bir başka irab da **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** cümlesi, **المتقين** kelimesinin sıfatı olan **بالغيب** **يؤمنون** cümlesi üzerine atfedilebilmesidir. Bu durumda, **والذين يؤمنون بما أنزل اليك** "sana indirilene ve senden önce indirilenlere inananlar", muttekiler içerisinde mutalâa edilmiş olur. Yani burada, her iki mevsûl, aynı zatları ifade ettikleri halde, söz konusu edilen şîrdeki sıfatların birbiri üzerine atfedildiği gibi, birbirine vâv ile atfedilmiştir⁴³.

Nesefî, mezkûr şîri, ayrıca Ahzab sûresinin 12. ayetini tefsir ederken de istihâd etmiştir⁴⁴.

Bu şîr'i, Ferrâ⁴⁵, Taberî⁴⁶ ve Zemahşerî⁴⁷ istihâd etmişlerdir. Bu şîri, tefsirde ilk defa istihâd edenin el-Ferrâ olduğunu söyleyebiliriz.

كلوا في بعض بطونكم تعرفوا
فان زمانكم زمن خميص

-Manası-

"Az yiyin ki muhtaç olmayasınız. Çünkü zaman kutluk zamandır".

Bu şîr, anonimdir, söyleyeni belli değildir. Araştırmalarımızda kime ait olduğunu tesbit edemedik. Şîrin bir başka varyatında, **تعرفوا** yerine **تعيشوا** vardır.

Şîrdeki **بطون** sözcüğü tekildir. Fakat çoğul manasında kullanılmıştır. Çünkü Arap dilinde iltibastan emin olduğunda,

⁴³ Medârik, I, 14.

⁴⁴ Medârik, III, 297.

⁴⁵ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 105; II, 58, 268.

⁴⁶ Câmi'u'l-Beyân, XIII, 92.

⁴⁷ el-Keşşâf, I, 133.

müfred bir kelime, çoğul yerinde kullanılabilir. Bu şîrde de iltibas yoktur. Yani söz konusu sözcüğün çoğul manası taşıyacağına herhangi bir mani yoktur. Bu sebeple çoğulu olan بطون yerine kullanılmıştır⁴⁸.

Nesefî bu şîri, ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir"⁴⁹ âyetinde geçen سمع kelimesinin çoğul manasında kullanıldığına dair istişhâd etmiştir. Buna göre, tıpkı mezkûr şîrdeki gibi, âyette iltibas bulunmadığından سمع kelimesi tekil olarak kullanılmıştır⁵⁰.

Nesefî, aynı şîri, يولوكم الدهر و. âyetinde⁵¹ geçen الدهر kelimesinin, iltibas bulunmadığından çoğulu olan ادهار manasında kullanıldığına dair de şahit olarak kullanmıştır⁵². Burada şunu da düşünmek mümkündür. İzafet bazan cins için olabilir. Bu sebeple birinci âyette geçeni سمع kelimesi çoğul manası ifade edebilir. İkinci âyette ise, "elif-lâm" cins için olduğundan çoğul manasına gelebilir.

Bu şîri, tefstirde ilk olarak, Ferrâ (207-822) nın kullandığını söyleyebiliriz⁵³. Ayrıca Zeccâc (311/923)⁵⁴ Taberî (310/923)⁵⁵, İbnu'l-Cevzi⁵⁶, ve Zemahşerî⁵⁷ Nesefî'den önce, aynı maksatla şahit olarak kullanmışlardır.

ولو شئت ان ابكى دما لبيكته
عليه ولكن ساحة الصبر اوسع

-Manası-

⁴⁸ el-Keşşâf, I, 164.

⁴⁹ Bakara sûresi, âyet, 17.

⁵⁰ Medârik, I, 16.

⁵¹ Kamer sûresi, âyet, 45.

⁵² Medârik, IV, 206.

⁵³ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 307; II, 102.

⁵⁴ ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'ân, V, 93.

⁵⁵ et-Taberî, Câmil'u'l-Beyân, I, 361.

⁵⁶ İbnu'l-Cevzi, Zâdu'l-Mesîr, I, 28.

⁵⁷ el-Keşşâf, I, 164.

"Eğer kan ağlamak isteseydim, elbette ağlardım. Lakin sabır sahası daha geniştir."

Bu beyt, Ebû Ya'kûb İshâk İbn Hassân el-Huzeymi ⁵⁸ nindir.

Nesefî, bu beyti "ولو شاء الله لذهب بسمعهم و ابصارهم Allah dileseydi, elbette işitmelerini ve görmelerini alıp götürürdü" âyetini⁵⁹ tefsir ederken, istîshadda bulunmuştur :

"(Ayette geçen) شاء fiilinin mefûlü hafzedilmiştir. Çünkü cevap cümlesi (gizli olan mefûlun) ne olduğunu göstermektedir ki (takdiri şöyledir) : ولو شاء الله ان يذهب بسمعهم و ابصارهم لذهب بهما Allah onların işitmelerini ve görmelerini alıp götürmeyi dileseydi, alıp götürürdü. (Arapça'da) شاء ve اراد fiillerinin mef'ullerinde bu tip hazıflar, çokca olur. Hatta Araplar, (mezkûr fiillerden sonra) hemen hemen mefûlü açıklamazlar.

Ancak ولو شئت şilri ve ولو ارادنا ان نتخذ لها ⁶⁰ âyetlerinde olduğu gibi, mefûl bekenmedik ilginç bir şey olursa, onu açıkca belirtirler⁶².

Bunu şöyle açıklayabiliriz : Arapça da اراد ve شاء fiilleri şart manası ifade eden edatlardan sonra gelirlerse mef'ulleri hafzedilir. Bu, Arap gramerinde genel bir prensiptir. Çünkü şarta, cevap olan cümle hafzedilen mefûlun ne olduğunu göstermektedir. Dinleyici cevap cümlesi sayesinde gizli kabul edilen mefule kolayca intikal edebilmektedir. Arap gramerinde buna bir nevi "ızmâr alâ şeniteti't tefsir = iştigâl " denilir⁶³. Ancak durum her zaman böyle olmaz. İstisnâî durumlar da vardır. Her zaman cevap cümlesi, mezkûr fiillerin

⁵⁸ el-Huzeymi, Ebû Ya'kub İshâk İbn Hassân, Dîvân, Beyrut, 1971, s. 43; Hâşiyetu'ş-Şihâb, I, 409; Muhibuddin Efendi, Şevâhidü'l-Keşşâf, IV, 437.

⁵⁹ Bakara sûresi, âyet, 20.

⁶⁰ Enbiyâ sûresi, âyet, 17.

⁶¹ Zümer sûresi, âyet, 4.

⁶² Medârik, I, 28.

⁶³ el-Cürcânî, Abdu'l-Kâhîr, Delâil, s. 126.

mahzûf mefullerini göstermeğe yeterli olmaz. Çünkü meful çok önemli beklenmedik ilginç bir şey olabilir. Açıkça zikredilmediği takdirde, yanlış anlamalara yol açabilir. Bu durumda mefulun zikredilmesi zarûridir. Böylece yanlış anlamaların önüne geçilmiş ve dinleyicilerin kasedilenden başka bir şeye intikali önlenmiş ve dikkatleri çekilmiş olur. Tıpkı istişhâd edilen şîr ve âyetlerde olduğu gibi. Çünkü mezkûr şîrde ve âyetlerde mefuler açıkça zikredilmiştir. Halbuki **ولو شاء الله** ayetinde böyle bir şeye yani mefulun açıkça zikredilmemesine ihtiyaç yoktur⁶⁴.

Bu şîri Neseî'den önce, Abdu'l-Kâhîr el-Cürânî (416/1025)⁶⁵ ve Zemahşerî şahit olarak kullanmışlardır⁶⁶.

فيها خطوط من سواد وعلق
كانه في الجلد توليع البهق

-Manası-

"(Yaban Öküzü) ndeki siyah beyaz çizgiler, sanki Bahak⁶⁷ hastalığının deride meydana getirdiği alacakıklar gibidir".

Ru'betu'bnü'l-Accâc (145/762)'a ait olan⁶⁸ bu şîri Neseî tefsirinde bir kaç yerde istişhâd etmiştir. İstişhâd ettiği yerlerden birisi

قال انه يقول انها بقرة لا فارض ولا بكر عوان بين ذلك
"Dedi ki : O diyor ki: O (inek) ne yaşlı, ne de körpe, ikisinin arasında bir inektir"⁶⁹ ayetinde geçen **بين ذلك** terkibidir.

بين atıfsız olarak tesniye veya çoğul kelimelere muzaf olur. Atıf edatı olmadan tekil kelimeye muzaf olmaz. Kur'an'da bunlarla ilgili bir çok misal vardır. Ancak tekil kelime Nefyin sıkakında bulunuyorsa,

⁶⁴ el-Cürânî, a.g.e.s. 126-127; Hâşiyetu's-Sihâb, I, 405.

⁶⁵ el-Cürânî, Delâil, s.126.

⁶⁶ el-Keşşâf, I, 221.

⁶⁷ Bahak : Vücutta bir kusum beyazlıkların meydana gelmesine sebep olan hastalık. Bkz. Lisanu'l-Arab, X,29.

⁶⁸ Ru'be İbnü'l-Accâc, Divân, Nşr. Wlian İbnü'l-Verd, Leibzig, 1903, s. 104.

⁶⁹ Bakara sûresi, âyet. 68.

Meselâ; $\frac{70}{\text{لا تفرق بين احد من رسله}}$ gibi, o zaman kelimeye muzaf olabilir.

İşte Neseî, بين 'nin atıfsız olarak, tekil bir kelime (ذلك)' ye izâfeti, kastedilen mefhumu yarın âyette zikredilen şeylere işaret etmiş olmasından ileri gelmiş olabileceğini belirterek şöyle demektedir :

"Bu gibi yerlerde bazan zamir ismi işaret yerine geçebilir. Nitekim Ebû Ubeyde (210/825), dedi ki: Ru'be'ye... خطوط şîri hakkında sordum; Eğer كانه daki zamirle خطوط kastediyorsan, كانها de. Yok eğer سواد ve بلق kastediyorsan كانهما de. (Ru'be) şöyle cevap verdi : كان ذاك kastedtim"⁷¹. Burada ebû Ubeyde, Rube'nin zamir yerine ism-i işaret kullandığını belirtmektedir.

Bu şîrin Medârik'te istîshâd edildiği diğer bir yer ise

$\text{وجعلنا فيها جنات من نخيل و اعناب و نجرتا فيها من العيون لياكلوا من ثمره و ما عطشوا ابداهم}$

"Orada hurma ve üzüm bahçeleri yarattık; içlerinden pınarlar fışkırttık. Ki Allah'ın ürününden ve ellerinin emeğinden yesinler" âyetindeki⁷² ثمر kelimesinin muzaf olduğu müfred müzekker gâib zamiridir. Bu zamir, tıpkı şîrde olduğu gibi, ism-i işaret yerinde kullanılmıştır ve cümlelerin mefhumuna racidir⁷³.

Bu şîri, Zemahşerî üç ayrı yerde⁷⁴ aynı maksatla istîshâd etmiştir. Bununla tefsirde ilk istîshâdda bulunan müfessirin Ebu Ubeyde⁷⁵ olduğunu söyleyebiliriz.

$\text{ولقد امر على اللثيم بسبني}$
 $\text{فمضيت ثمة قلت ما يعنيني}$

Manası

⁷⁰ Bakara sûresi, âyet, 285.

⁷¹ Medârik, I, 54.

⁷² Yâsîn sûresi, âyet, 34,35.

⁷³ Bkz. Medârik, IV, 7.

⁷⁴ Bkz. el-Keşşâf, I, 287; II, 498; III, 320.

⁷⁵ Mecâzu'l-Kur'ân, I, 43; II, 123.

"Andolsun bana söven o alçağa uğrayacağım. (Ona) gittim. Sonra dedim ki beni ilgilendirmez"

Bu şiir, Şemîr İbn Ahmer el-Hanefî'ye attır⁷⁶. Şiir, Arap gremerinde, harf-i tarif alan bir kelime, eğer belli bir şeyi ifade etmiyorsa nekre hükmündedir ve bu sebeple kendisinden sonra gelen cümle ona sıfat olur, genel prensibine şahit olarak getirilmektedir⁷⁷.

İşte Medârik'te de bu maksatla bir kaç yerde istişhâd edilmiştir.

1-Nisâ sûresinin *الا المستضعفين من الرجال والنساء والولدان لا يستطيعون*

حيلة ولا يهتدون سبيلا Yalnız hiç bir çareye gücü yetmeyen ve göç için yol bulamayan gerçekten zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar hariç" âyetinde⁷⁸ geçen *المستضعفين* ya *يستطيعون* veya *الرجال والنساء والولدان* kelimelerinin sıfatı olduğuna dair istişhâd edilir⁷⁹.

2- Yasin sûresinin *وآية لهم الأرض الميتة احييناها* Hayat verdiğimiz ölü toprak onlar için bir âyettir" âyetinde⁸⁰ geçen *الميتة* ile *وآية لهم الليل نسلخ منه النهار* "Gündüzü soyup aldığımız gece de onlar için bir âyettir" âyetinde⁸¹ geçen *الليل* kelimesinin *احييناها* ve *نسلخ* fiilleri ile vasfedebileceğini; çünkü burada belirli bir yer ve belirli bir gece kastedilmediği, bu sebeple mezkûr kelimelerin nekre (belirsizlik) muamelesi gördüğüne dair istişhâd edilmiştir⁸². Bu âyetlere mezkûr fiilleri istî'naf cümlesi yaparak mana vermek de mümkündür.

3- Cum'a sûresinin *ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا* "Sonra onu taşımayanların durumu, Kitaplar taşıyan eşeğin durumu

⁷⁶ el-Esmâ'i, Abdül-Melik İbn Küreyb, el-Esmâ'iyât, Tah.: Ahmed Muhammed Şakir- Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mekke, 1964, s.126.

⁷⁷ İbn Akil, Bahauddin Abdullah, Şerhu İbn Akil, Kahire, 1965, II, 195-196.

⁷⁸ Nisâ sûresi, âyet, 98.

⁷⁹ Medârik, I, 246.

⁸⁰ Yâsin sûresi, âyet, 33.

⁸¹ Yâsin sûresi, âyet, 37.

⁸² Medârik, IV, 7-8.

gibidir⁸³ âyetinde geçen الحمار يحمل الفيلin kelimesine sıfat olabileceğine dair istişhâd edilmiştir⁸⁴.

ez-Zemahşerî, bu beyti, tefsirine bir çok yerinde istişhâd etmiştir⁸⁵. ez-Zemahşerî'den önce el-Ahfeş, Ma'ânî'l-Kur'ân'ında istişhâd etmiştir⁸⁶. Belki de bu şîrî tefsirde , ilk istişhâd eden Odur.

لمن يك اصى بالمدينة رحله
قانى و قيار بها لغريب

- Manası -

" Konağı Medine'de olanların (durumu iyidir. Ben onlara kıyas edilemem). Zira ben garibim, Kayyâr adlı atım da öyle "

Bu beyt, Dâbî İbnü'l- İrîs el-Burcumî'ye aittir⁸⁷. Muhteda'nın haberinin mahzûf olduğu na dair istişhâd edilmektedir.Yani قيار و كذلك " Kayyâr da öyle."

N e s e f i . b u b e y t i

ان الذين آمنوا والذين هادوا والصابئون من آمن بالله واليوم الاخر وعمل صالحا " İnananlar, Yahudiler, Sabitler ve Hristiyanlar (dan) Allah'a ve ahiret gününe inananlar..." âyetinde⁸⁸ geçen الصابئون kelimesinin من آمن cümlesinden önce getirildiğine; bu şîrde olduğu gibi haberin hazfedildiğine dair şahit getirmiştir⁸⁹. Buna göre âyetin manası, " " İnananlar, Yahudiler ve Hristiyanlar (dan) Allah'a ve Ahiret gününe inanan ve iyi işler yapanlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir. Sabitler de öyle.

⁸³ Cuma sûresi, âyet, 5.

⁸⁴ Medârik, IV, 255.

⁸⁵ Bkz. el-Keşşâf, I, 70, 557; IV, 103.

⁸⁶ el-Ahfeş, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 139.

⁸⁷ el- Esmâiyât, s. 184; İbn Kuteybe, eş-Şîr ve's-Şu'arâ, s. 219; Lisânü'l-Arab, XI, 274.

⁸⁸ Mâide sûresi, âyet, 69.

⁸⁹ Medârik, I, 293.

Bu şîri, aynı maksatla, mezkûr âyetle ilgili olarak Ferrâ⁹⁰, Ahfâş⁹¹, Ebû Ubeyde⁹², Zeccâc⁹³, Taberî⁹⁴ istîşhâd etmişlerdir. Ancak Zemahşerî, yukarıdaki âyeti tefsir ederken, başka bir şîri şahit getirmiştir⁹⁵. Mezkûr şîri ise, tefsirinin çeşitli yerlerinde değişik maksatlarla ilgili istîşhâd etmiştir⁹⁶.

اسمى بنا او احسنى لا ملومة
لذنها ولا ملومة ان تقلت

- Manası -

" Bize ister iyilik yap, ister kötülük. (Bak tutumumuz değişecek mi ?
Ne yaparsan yap) seni kötülemeyeceğiz ".

Kuseyyir'a ait olan bu beyitte⁹⁷ geçen اسمى ve احسنى fiilleri emir sıgasıdır.

Nesefî bu şîri لئلا نلقوا طوعا او کرها لن يتقبل منكم " De ki: İster gönüllü, ister gönülsüz sadaka verin; sizden kabul edilmeyecektir. " âyetine⁹⁸ şahit getirmektedir.

Tipki استغفر لهم او لا تستغفر لهم " İster onlar için af dile, ister düleme (Allah onları affetmeyecektir)⁹⁹ âyetinde olduğu gibi. Çünkü burada geçen fiillerin sıgası emir olmakla birlikte, haber manasındır. Yani لن يغفر الله لهم استغفرت لهم ام لم تستغفر demektir¹⁰⁰.

Ferrâ 101, Ahfâş 102, İbn Kuteybe 103, Zeccâc 104, Taberî 105,

⁹⁰ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'an, I, 311.

⁹¹ el-Ahfâş, Ma'ânî'l-Kur'an, I, 82.

⁹² Ebû Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'an, I, 172.

⁹³ ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'an, II, 453.

⁹⁴ Bkz. el-Keşşâf, I, 631.

⁹⁵ Câmi'u'l-Beyân, X, 152.

⁹⁶ Bkz. el-Keşşâf, II, 187.

⁹⁷ Kuseyyiru Azze, Divan, Nâr. İhsan Abbâs, Beyrut, 1971, s. 101.

⁹⁸ Tevbe sûresi, âyet, 53.

⁹⁹ Tevbe sûresi, âyet, 80.

¹⁰⁰ Medârik, II, 130.

İbnü'l-Cevzi bu beyti tefsirlerinde istişhâd etmişlerdir. Zamahşeri de aynı şiiri değişik maksatlara birkaç âyetle ilgili olarak istişhâd etmiştir ¹⁰⁶.

ذم المنازل بعد منزله اللوى
و العيش بعد اولئك الايام

" Güzel günler, güzel hayat Liva'da geçendir. Buradan başka yaşadığın yerleri ve yaşadığın günleri kötüle "

Bu beyt, Cerîr ' e aittir ¹⁰⁷. Şiirdeki mahall-i şahid اولئك ism-i işaretinin gayr-ı zevi'l-ukûl için kullanılmasıdır.

Nesefî bu beyti ان السمع و البصر و الفؤاد كل اولئك عنه مسؤولا "Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan (o yaptığın işten) sorumludur " âyetinde ¹⁰⁸ geçen اولئك ism-i işaretinin söz konusu edilen uzuvlara işaret ettiğine dair şahit getirmiştir ¹⁰⁹.

Bu şiir, Ahfeş ¹¹⁰, Zeccâc ¹¹¹, Taberî ¹¹² ve İbnü'l-Cevzi ¹¹³ tefsirlerinde aynı maksatla şahit olarak kullanmışlardır.

Zamahşeri de aynı maksatla mezkur âyetle ilgili olarak istişhâd etmiştir ¹¹⁴.

¹⁰¹ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 441.

¹⁰² el-Ahfeş, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 130ş II, 251.

¹⁰³ İbn Kuteybe, Garibu'l-Kur'ân, s. 190.

¹⁰⁴ ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'ân, III, 240.

¹⁰⁵ Câmi'u'l-Beyân, II, 294.

¹⁰⁶ Zâdu'l-Mesr, III, 451.

¹⁰⁷ Şerhu Divânı Cerîr, Nşr. Muhammed İsmail Abdullah es-Sâvî, Beyrut, 1351, s. 551.

¹⁰⁸ İsrâ sûresi, âyet, 36.

¹⁰⁹ Medârik, II, 314.

¹¹⁰ el-Ahfeş, a.g.e., I, 91; II, 389.

¹¹¹ ez-Zeccâc, a.g.e., III, 240.

¹¹² Câmi'u'l-Beyân, XV, 87.

¹¹³ Zâdu'l-Mesr, V, 35.

¹¹⁴ el-Keşşâf, II, 449.

ان اباها ولها اباها
 قد بلغا في المجد شابتها

- Manası -

" Şüphesiz onun babası babasının babası yücelik bakımından zirveye ulaştılar ".

Bu şiir, Ebu'n-Necm el-İclî, Ru'betu'bnü'l-Accâc ve bazı Yemenîler'e nisbet edilmektedir ¹¹⁵. Gramerçiler tarafından tesniye bir kelimenin, nasb ref ve cer durumlarında اباها ان kelimesinde olduğu gibi elif ile okunmasına dair şahit getirmektedirler. Buna göre şiirdeki birinci ابا kelimesi takdiren mensuptur.

Nesefî bu şiiri ان هذان لساحران " Bunlar iki büyücü başka bir şey değildir " âyetinde ¹¹⁶ geçen هذان kelimesinin Haris İbn Ka'b, Murâd ve Kınâne oğulları dilinde tesniyeler devamlı elifle olup عصا ve سحنى kelimeleri gibi nasbı ve cerri kabul etmediğine şahid getirmiştir. Çünkü bu âyetin ان هذان لساحران kıraatı vardır.

Yine aynı kıraata göre buradaki ان nın نعم = evet anlamında olduğuna dair de şu şiiri şahit getirmektedir ¹¹⁷:

و يقنن شيب قد علا
 ك وقد كبرت فقلت انه

- Manası -

(Kadınlar) derler ki " İhtiyarlamışsın, saçın sakalın ağarmış. Ben de " evet " (öyle oldu) dedim ".

¹¹⁵ Şerhu İbn Akil, I, 51; ez-Zemelkâni, Kemaluddîn Abdü'l-Vahid İbn Abdü'l-Kerim, el-Burhânu'l-Kâşif an l'câz'l-Kur'ân, Tah. Hatice el-Hadîsi- Ahmed Matlûb, Bağdat, 1974, s. 202.

¹¹⁶ Tâhâ sûresi, âyet, 63.

¹¹⁷ Medârik, III, 57-58.

Buna göre âyetin manası, "Evet şu ikisi sihirbazdırlar".

Bu şiir, Ubeydullah İbn Kays er-Rukeyyât'a aittir 118.

Nescî elif- nûn maddesinde sonuna bitişen "هـ" nun vakıf için olduğunu belirttiikten sonra "هذان" mübteda. ساحران mahzûf mübtedanın haberi, lâm mahzûf mübtedaya dahil olmuştur. Bunun takdiri şöyledir : ان هذان لهما ساحران = Şu ikisi onlar sihirbazdırlar ". Lâm mübtedaya dahil olduğu gibi, bazen habere de dahil olabilir. Nitelikim şair şöyle der :

خالى لانت و من جريد خاله
بنل العلا و بكرم الاخوانا

- Manası -

"Dayım sensin, dayısı Cerir olan şerefe nail olur ve dostlarına ikram eder".

Burada verdiğimiz son iki şiiri Ma'ânî'l-Kur'ân'da Zeccâc istişhâd etmiştir 119. İbnü'l-Cevzi sadece ikinci şiiri 120 şahit olarak kullanmıştır. Zemahşerî bu üç şiirden hiçbirini şahit olarak kullanmamıştır.

أرسلت فيها مصعبا إذا أقام
طها فقيها بدوات الإهلام

- Manası -

"Bu konuda, çok güçlü, cesur ve atılgan, zor işleri başarmakta

118 Lisânu'l-Arab, XIII, 31.

119 ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'ân, III, 363.

120 Zâdu'l-Mesîr, V, 299.

maharetli ve müşkülleri halleden birisini görmedim ".

Nesefî, Ebu'l-Atâ es-Sindi'ye ait olan bu şiiri, 121 ^{فارسلنا} " Onların içine kendilerinden bir elçi gönderdik " 122 ^{فيهم رسلا منهم} âyetinde geçen ^{ارسل} fiilinin ^{لى} harf-i cerri ile de taaddi ettiğine dair istishâd etmiştir 123. Bu ^{لى} harf-i cerri ile de taaddi eder. Kur'an'da bunun misali çoktur 124.

Bu şiiri, Zemahşerî'den başka istishâd eden bir müfessire rastlayamadım 125.

إذا قيل من رب المزالق والقرى
ورب الجهاد الجرد قيل لخالد

- Manası -

" Şu memleketlerin ve şehirlerin sahibi kim ? ve şu mükemmel atların sahibi kim ? diye sorulduğunda, Halid cevabı verir ".

Bu şiirin kime ait olduğuna ve Nesefî'den önce gelen müfessirlerin bunu istishâd ettiklerine dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık.

Nesefî bu şiiri, Mu'minûn sûresinin 84,85,86,87, 88,89. âyetlerinde geçen ^{من} nin ^{لن} manasına geldiğine dair istishâd etmiş ve şöyle demiştir : " 85. âyette geçen lafzatullah kurrâ'm ictma ile ^{له} okunmuştur. Çünkü sual ^{لن} şeklindedir. 87 ve 89. âyetlerde geçen lafzatullahlar ise Basrahılar dışında, kıraat imamı tarafından, âyetin manasına göre, aynı şekilde okunmuştur. Çünkü ^{من رب} ^{علا}

121 el-Merzûkî, Muhammed Ulyân, Meşâhidu'l-İnsâf alâ Şevâhidü'l-Keşşâf (Keşşâf'ın hamîşinde), Kahire, 1967, III, 185.

122 Mu'minûn sûresi, âyet, 32.

123 Medârik, III, 119.

124 Bkz. Tâhâ sûresi, âyet, 134; Kasas sûresi, âyet, 47; En'âm sûresi, âyet, 42; Malde sûresi, âyet, 70.

125 el-Keşşâf, III, 31.

dediğin zaman, bunun manası **لن هنا** = " bu kime ait " demektir. Bu soruya **لن هنا** falana " ait diye cevap verilir. Tıpkı şairin şu sözünde olduğu gibi¹²⁶.

وقالوا خراسان أقصى ما يراد هنا
لن المقبوله لقد جئنا خراسانا

- Manası -

" Dediler ki; en son varacağımız yer, Horasandır. Sonra geri döneceğiz. (Eğer dedikleri doğru ise) İşte Horasan'a geldik (ne zaman döneceğiz)

Bu beyt, Abbasi şairlerinden Abbās İbnu'l-Ahna'fa aittir ¹²⁷. Fa-ı fasiha ile ilgili istişhād edilmektedir. " Fa " nun başında bulunduğu cümle, kelâmın delalet ettiği mahzuf şartın cevabı olur: **ان صح ما قالوا لقد جئنا خراسانا** " Eğer dedikleri doğru ise işte Horasan'a geldik ".

Nesefî, bunun **و كانوا قوما يهروا لقد كذبكم بما تقولون** ve helakı hak eden bir topluluk oldular. İşte (tanrı) dedikleriniz de sizi yalanladılar. (Siz bunların tanrı olduğunu söylüyordunuz, bunlar bizi saptırdı diyordunuz. Oysa bunlar, bu sözlerinizi kabul etmiyorlar ? " âyetinde geçen **لقد كذبكم** cümlesinin başındaki " fa " ya ve âyetteki iltifat sanatına istişhād ederken şöyle demektedir : " Delil göstermek ve ilzam etmek üzere ansızın onların karşısına çıkmak; özellikle bunu iltifat sanatı ve " k.v.1." maddesinin hazfı de ilave edildiğinde parlak ve güzel bir ifade ortaya çıkmaktadır. Şu âyette bunun benzeridir :

يا اهل الكتاب قد جاتكم رسولنا بين لكم على فترة من الرسل ان تقولوا ما جاءنا من بشير
ولا نذير لقد جاءكم بشير و نذير

" Ey kitab ehli, elçilerir arasının kesildiği, bir boşluk meydana

¹²⁶ Medârik, III, 126.

¹²⁷ el-Eğani, VIII, 375.

geldiği sırada, size elçimiz geldi, gerçekleri açıklıyor ki, (yarın kıyamette) " Biz bir müjdeci ve uyarıcı gelmedi " demeyesiniz. İşte müjdeleyici ve uyarıcı geldi " 128.

Şairin لقد جئنا خراسانا sözünü de bunun bir başka şahididir¹²⁹.

Mâide sûresinin bu 19. âyetinin istişhâd edilmesi dikkat çekicidir. Çünkü bu âyette de aynı durum vardır. Âyetteki **لقد جاءكم** cümlesi mahallî şahiddir. Yapılan izaha göre cümlenin manası şöyle olabilir : **لقد جاءكم بشار و نذير** " Dedik ki mazeret göstermeyin, işte uyarıcı ve müjdeleyici geldi ".

Bu beyti, Zemahşeri iki ayrı yerde ayrı maksatla istişhâd etmiştir¹³⁰.

متى تأتينا فلم ينأ في ديارنا
لقد حطبا جزلا و نارا تأججا

- Manası -

"Her ne zaman bize gelsen; yurdumuzda, bize misafir olsan yığın yığın odunlar, yamp tutuşan büyük bir ateş görürsün"

Bu Ubeydullâh İbnü'l-Harr (68/687)'ın şîridir ¹³¹. Şart cümlesinden bedel olan cümle için istişhâd edilir. Şîrdeki **لقد** fiili **لقد** fiilinden bedeldir.

Kim "و من يفعل ذلك يلق اثاما يضاعف له العذاب يوم القيامة" bunları yaparsa günahının cezasını bulur, kıyamet günü onun için kat kat yapılı " âyetindeki **يضاعف** fiilinin **يلق** fiilinden bedel olduğuna

¹²⁸ Mâide sûresi, Âyet, 19.

¹²⁹ Medârik, III, 161, 161.

¹³⁰ el-Keşşâf, III, 86, 227.

¹³¹ ez-Zemerkânî, el-Burhân, s. 277.

şahit olarak getirilirken şu açıklama yapılır :

بئاعف . بئاعف dan bedeldir. Çünkü ikisi de aynı manadadır. Zira " azabın kat kat azap yapılması " demek, " günahların cezası ile karşılaşmak " demektir. Tıpkı معى بئاعف şîrinde olduğu gibi. بئاعف fiili sakın kılınmıştır. Çünkü بئاعف anlamındadır. Öyle ise " İtyân " = İlmam (gelmek) demektir 132.

Bu şîri, Ahfeş 133, Taberi 134, İbnu'l-Cevzi 135 aynı âyetle ilgili olarak istîşhâd etmişlerdir. Zemahşeri ise, ayrı maksatla tefstrinin iki ayrı 136 yerinde şahit olarak kullanmıştır.

فتركته جزر السباع بنشئه
يقضن حسن بنانه و المعصم

-Manası -

" (Korkak düşman topluluğunu perişan ve onu öldürerek, defnine bile musaaade etmeden onu) vahşî hayvanlar için boğazlanıp, parçalanmış, bir et lokması gibi yaptım. (Bu hayvanlar) onun güzel parmaklarını ve (bileklerini) kemâlî âfiyetle ytyecekler ".

Bu şîr, Antere'nin Muallaka'sında mevcut olan bu şîri, Neseffî istîşhâd ederken Antere'ye ait olduğunu belirtir. Şîri احسب الناس ان احسب الناس ان " İnsanlar yalnız ' inandık ' demekle, hiç sınınamadan bırakılacaklarını mı sandılar ? " âyetinde 137 geçen فليلين فليلين anlamında kullanıldığına dair istîşhâd etmiştir 138. Yani âyette geçen فليلين " ef'al-i kulûb " manasındadır. Buna göre, bu fîl iki mefûl alır. Ancak burada meçhul (edilgen)

132 Medârik, III, 175.

133 el-Ahfeş, Ma'ân'l-Kur'ân, II, 473.

134 Câmî'u'l-Beyân, XXV, 72.

135 Zâdu'l-Mesir, VI, 105.

136 el-Keşşâf, I, 407; III, 101.

137 Ankebût sûresi, âyet, 2.

138 Medârik, III, 249.

olduğundan, mefûllerinden biri nasbî fail olmuştur. Diğeri ise يقولوا in cümlesidir.

Şiirde de بركه fiili, " e'âl-i kulûb " anlamında kullanılmıştır. İki mefûlü vardır. Birisi تركته fiilinin sonuna bitişen zamir, diğeri de جزار السباع terkiibidir. Şiir Zemahşeri tarafından iki ayrı yerde istişhâd edilmiştir ¹³⁹.

الا لعمى الذى يظن بلد الظن
كان قد رأى و قد سمعا

- Manası -

" Keskin zekâlı insan, sanki seni görmüş ve işitmiş gibi tanıyandır".

Cahilliye devri şairlerinden, Evs İbn Hacer'e attır. ¹⁴⁰ İsmi mevsul ile başlayan cümlenin, kendisinden önce gelen isme sıfat olacağına şahit olarak getirilmektedir. Şiirdeki الذى يظن cümlesi الا لعمى nin sıfatıdır.

Nesefî, bu şiiri,

هدى و رحمة للمحسنين الذين يقيمون الصلوة و يؤتون الزكاة و هم بالأخرة
هم يوفون

"(Bunlar) iyilik yapanlara; namazı kılanlara, zekâtı verenlere ve ahirete kesin olarak inananlara, yol gösterici ve rahmet olarak indirilmiştir " âyetleri ¹⁴¹ ile ilgili istişhâd etmiştir. للمحسنين kelimesine "iyilikler yapanlara" manasını verir ve "iyiliklerin" âyette söz konusu edilen, " namazı kılmak, zekâtı vermek, ahirete kesin olarak inanmak " olduğunu belirtir ¹⁴². Buna göre "muhsin", namazı kılan, zekâtı veren kimse demektir. Aynı maksatla Zemahşeri de bu şiiri istişhâd eder ¹⁴³.

¹³⁹ el-Keşşâf, I, 201; III, 195.

¹⁴⁰ Evs İbn Hacer, Divan, Nşr. Muhammed Yusuf Necm, Beyrut, 1960,s. 53.

¹⁴¹ Lokman sûresi, âyet, 3-4.

¹⁴² Medârik, III, 278.

¹⁴³ el-Keşşâf, III, 229.

تشرق بالقول الذي قد أذعته
كما شرقت صدر التناة بالم

- Manası -

" Yayılmış olduğun (bir türü sır olarak saklayamadığın) söz
yüzünden, tıpkı mızrağın kandan kırmızılaştığı gibi, sen de kızardın ".

Cahiliye şairlerinden A'sâ İakabı ile meşhur olan Meymûn İbn
Kays'a ait olan bu şiiri ¹⁴⁴, Nesefî ¹⁴⁵ âyetinde ¹⁴⁵ یا بنی انہا ان تہ مطقال حہ
geçen کلتہ کلتہ kelimelerinin حہ kelimelerine muzaf olmasından ütürü
te'nislik kazandığına dair şahit getirmiştir ¹⁴⁶. Çünkü âyetteki تہ (تہ
تہ) fiili müennes galbe sıgasıdır. Halbuki " Miskâl " müzekkerdir.
Tıpkı şiirdeld تہ fiili ve onun öznesi olan صدر sözcüğü gibi. Ancak "
Miskâl " ve " sadr " kelimeleri müennes olan التة ve حہ kelimelerine
muzaf olduklarından, bir gramer kuralı olarak, te'nislik
kazanmışlardır.

Bu şiiri, Ferrâ ¹⁴⁷, Ahfeş ¹⁴⁸, Zeccâc ¹⁴⁹, İbnu'l-Cevzi ¹⁵⁰ ve
Zemahşeri ¹⁵¹ tefsirlerinde istîşhâd etmişlerdir. Buñu tefsirde şahit
olarak kullanan ilk müfessirin Ferrâ olduğunu söyleyebiliriz.

الا ايهذا الراجي أحضر الوضي
وان اشهد اللذات هل انت مغلدي

- Manası -

¹⁴⁴ el-A'sâ, Divân, Beyrut, 1380, s. 183.

¹⁴⁵ Lokman sûresi, âyet, 16.

¹⁴⁶ Medârik, III, 281.

¹⁴⁷ el-Ferrâ, Ma'âni'l-Kur'ân, I, 187; II, 37,328.

¹⁴⁸ el-Ahfeş, Ma'âni'l-Kur'ân, II, 424.

¹⁴⁹ ez-Zeccâc, Ma'âni'l-Kur'ân, IV.

¹⁵⁰ Zâdu'l-Mesîr, IV, 186.

¹⁵¹ el-Keşşâf, I, 451; III, 233.

" Ey beni savaşa girmekten ve aysu iştretten alkoymak isteyen kimse
(eğer bunları yapmazsam), sen, benim ebedi yaşayacağımı
sağlayabilir misin ?"

Bu şiir Tarfatu'bnü Abd'in Muallakasında mevcuttur¹⁵².
Neseefi Saffât süresinin 8. âyetinde geçen لا يفلينin okunuşu ve
neden böyle okunduguna dair bilgi verir ve zayıf olarak nitelediği bir
başka görüşü şu şekilde açıklar : لا يفلينin aslı يفلين
dur. جمله ان تكمنى. cümlesinden "lam" kaldırıldığı gibi buradaki "lâm" da
kaldırılmış ان لا يفلين kalmıştır.

Sonuçta şairin الا ايها الراجر اصبر sözünde olduğu gibi ان
kaldırılıp amelî iptal edilmiştir. Bu açıklamada zorlama vardır. Kur'ânı
bu tip izahlardan korumak gerekir. Bu iki harften birinin kaldırılması
kabul edilebilir. Fakat ikisinin birden kaldırılması çirkindir¹⁵³.

Gerçek şu ki, Kur'ân'dan birkaç harfin hatta bir tek harfin
kaldırıldığını düşünmek, daha da ileri giderek bu yolda bir kısım
açıklamalar yapmağa çalışmak; Kur'ân'da kusur aramağa kalkanlara,
fırsat vereceğinden hem çok yanlış ve hem de vebalı büyük bir iştir.
Binaenaleyh bu tip izahlardan Kur'ân'ı tenzih etmek gerekir.

Neseefi, yukarıda verdiğimiz izahlarını aynen el-Keşşâf'tan
nakletmiştir¹⁵⁴. Her iki müfessirin de söz konusu izahları kabul
etmedikleri, tamamen karşı çıktıkları, kullanmış oldukları ifadelerden
açıkça anlaşmaktadır. Ancak Zemahşeri, tefsirinin birkaç yerinde
daha, söz konusu ettiğimiz şiiri, sadece " ان " ı mastariyenin hazfına
dair şahit olarak kullanmıştır¹⁵⁵. Zemahşeri'den önce gelen
müfessirlerden Ferrâ¹⁵⁶, Ahfeş¹⁵⁷, Zeccâc¹⁵⁸, Taberî¹⁵⁹, İbnü'l-

¹⁵² ez-Zevzeñi, Şerhu'l-Mu'allakatı's-Seb' s. 60.

¹⁵³ Medârik, IV, 17.

¹⁵⁴ Krş. el-Keşşâf, III, 337.

¹⁵⁵ Bkz. el-Keşşâf, I, 293; III, 407; IV, 181.

¹⁵⁶ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'ân, III, 265.

¹⁵⁷ el-Ahfeş, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 126.

¹⁵⁸ ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 165.

Cevzi 160 de eserlerinde, yine sadece "لن" "l" masdarîyenin hazfı konusunda istîshâdda bulunmaktadırlar. Ancak bunlar Saffât sûresinin 8. âyetinde, mezkûr şîri istîshâd etmemişlerdir .

نفسى بشيئ من الدنيا معلقة
الله و القائم المهدي يكتبها

- Manası -

" Gönlüm dünyadan sadece bir şeye (Atebe) adlı cariyyeye bağlanmıştır. Ondan başkasına değil (Bu ihtiyacımı halletmeğe) Allah ve halife Mehdi yeter ".

Bu beyt, Ebu'l-Atâhiyye'ye ait olup 161, Medârik'te, و إذا علم من آياتنا شيئا انظروا طورا " O, bizim âyetlerimizden bir şey öğrendiği zaman, onunla alay eder " âyetindeki 162 ما zamîrinin شيئا kelimesine ait olabileceğine dair şahit getirilir. Çünkü âyette geçen شيئ âyet anlamındadır. Tıpkı şîrdeki شيئ kelimesinin cariye anlamında kullanılması daki zamîrin شيئ e âit olabilmesi gibi 163.

Diğer müfessirlerden, sadece Zemahşeri'nin 164, bu şîri, aynı maksatla istîshâd ettiğini tesbit edebildik.

رمانى بأمر كنت منه ووالدى
بريتا و من أجل الطوى رمانى

- Manası -

" Bir kuyudan dolayı bana bir isnadda bulundu ki ben ondan bertym, babam da beridir ".

159 Câmi'u'l-Beyân, I, 389; XXI, 33; XXX, 203.

160 Zâdu'l-Mesîr, IV, 296.

161 el-Eğâni, III, 248.

162 Casiye sûresi, âyet, 9.

163 Medârik, IV, 134.

164 el-Keşşâf, III, 510.

Bu şiir, Amr İbn Ahmer (65/685) ¹⁶⁵ veya Azrak İbn Tarafa el-Bahûlî (ö.?) ¹⁶⁶ ye isnad edilmektedir . Şiirde, **بينا** kelimesi **والى** kelimesinin habaridir ve **istişhâd** mahallidir. **كنت** nun haberi, **والى** nin haberinin delâletiyle mahzuftur.

Bu şiir, Medârik'te **عبد** و **عن الشمال** **عبد** " onun sağında ve solunda oturan iki ahıcı (melek onun yaptıklarını) kaydetmektedir " âyetine ¹⁶⁷ şahid getirilirken şöyle denmektedir :

" Cümlelerin takdiri şöyledir : **عبد** **عن الشمال** **عبد** " sağında oturan ve solunda oturan iki ahıcı (melek)....". Burada, şiirde olduğu gibi, ikinci (cümlelerin haberi) birincisinininkine delâlet ettiğinden, birincinin haberi hazfedilmiştir "¹⁶⁸. Buna arap gramerinde " mezkurun delâletiyle mahzuf " adı verilir.

Bu şiiri, Ferrâ ¹⁶⁹, Ahfeş ¹⁷⁰, Ebû Ubeyde ¹⁷¹, Zeccâc ¹⁷², Zamahşerî'nin ¹⁷³ aynı maksatla, eserlerinde istişhâd ettiklerini ve bunu tefsirde ilk defa şahit olarak Ferrâ'nın kullandığını söyleyebiliriz.

لما حطت الرجل عنها واردا
علقتها تينا و ماء ماردا

- Manası -

¹⁶⁵ Sibeveyh, el-Kitâb, I, 29.

¹⁶⁶ Ebû Ubeyde, Mecâzu'l-Kur'an, II, 161.

¹⁶⁷ Kaaf sûresi, âyet, 17.

¹⁶⁸ Medârik, IV, 178.

¹⁶⁹ el-Ferrâ, Ma'ân'l-Kur'an, I, 458.

¹⁷⁰ el-Ahfeş, Ma'ân'l-Kur'an, II, 82.

¹⁷¹ Mecâzu'l-Kur'an, II, 161.

¹⁷² ez-Zeccâc, Ma'ân'l-Kur'an, V, 44.

¹⁷³ el-Keşşâf, II; IV, 6.

" Gelir gelmez (atımın) yükünü indirip ona saman verdim ve onu suladım ".

Bu, anonim bir şîirdir. Söyleyeni belli değildir ¹⁷⁴. Nahiv kitaplarında, ya mefulu maah veya makama uygun bir fiilin takdiri hususunda istişhâd edilmektedir ¹⁷⁵. Bu şîirde istişhâd mahalli **وما** kelimesidir. Atfedildiği **تبا** kelimesinin âmîli olan **علت** fiili ile kullanılamayacağından, onun üzerine atfı caz görülmemiştir. Çünkü **علتها ما** " ona su yedirdim " denilemez. Bu sebeple kelimesi, ya mefulun maah olarak veya **علتها** üzerine atfedilen bir fiilin takdiri ile mensub olacaktır. **ماتته ماء باردا** gibi.

İşte Neseîî, bu şîiri **و تركنا فيها آية للذين يخافون العذاب الا ليم زلي موسى** " Acı azaptan korkanlar için orada bir işaret bıraktık. Musa'da da (ibret alınacak şeyler yarattık) " âyetlerini ¹⁷⁶ tefsir ederken istişhâd etmektedir. Burada yapmış olduğu tercihlerden birisi **و زلي موسى** cümlesinin **و تركنا فيها آية** cümlesinin üzerine **آية** **و جعلنا في موسى آية** " Musa'da da (ibret alınacak bir şey yarattık) " şeklinde atfedilmesidir. Tıpkı **باردا** şîirinde olduğu gibi ¹⁷⁷. Ayetle ilgili izahlar; aynen Keşşâf'tan nakledilmiştir.

Bu şîiri, Ferrâ ¹⁷⁸, Zeccâc ve Zemahşerî ¹⁷⁹ aynı maksatla istişhâd etmektedirler. Ferrâ'dan önce tefsirde, bu şîirin istişhâd edildiğini tesbit edemedim.

ذعرت به القطا ونفيت عنه
مقام الذئب كالرجل اللعين

- Manası -

¹⁷⁴ Şerhu Divânî'l-Hamase, II, 1147.

¹⁷⁵ Ibn Cinnî, Ebu'l-Feth Osmân, el-Hasâis, Tahkik: Muhammed Ali en-Neccâr, Beyrut, 1952, II, 431.

¹⁷⁶ Zâriyât sûresi, âyet, 37-38.

¹⁷⁷ Medârik, IV, 187.

¹⁷⁸ el-Ferrâ, Ma'ânî'l-Kur'ân, I, 14; III, 124.

¹⁷⁹ el-Keşşâf, IV, 19; ez-Zeccâc, Ma'ânî'l-Kur'ân, II, 154.

" (Sevgilim gelecek ümidiyle, gece erkenden gelip nice suların başında) bir bostan korkuluğu gibi (oturup dökülen ağaç yaprakları misali, suyun başına üşüşen) bagırlak kuşlarını ürküttüm, kurtları sürdürdüm ."

Bu beyt, muhadramun şatirlerinden olan eş-Şeminâh İbn Dirâr (22/643)'a aittir ¹⁸⁰.

Nesefi bu şiiri, *ولن خاف مقام ربه جنان* " Rabbinden korkanlar için iki cennet vardır " âyetinde ¹⁸¹ geçen *مقام* kelimesinin zait olduğuna dair istişhâd etmektedir. Tıpkı Keşşâf'ta ¹⁸² olduğu gibi, bu görüşü zayıf görmekte ve şiirin sadece istişhâd edilen *مقام اللّٰب* kısmını vermektedir. Bu kısmı *ونفيت عنه اللّٰب* " ondan kurtları sürdürdüm " şeklinde manalandırarak *مقام* kelimesinin ziyade olduğunu belirtmektedir ¹⁸³. Kur'ân, böyle yersez tefsirlerden münezzehtir. O'nda ne bir zeyade, ne de eksiklik vardır.

Halbuki Nesefi'nin bu âyete verdiği birinci mana daha uygun ve daha güzel bir manadır. Buna göre âyetin manası : " Kıyamet günü hesap vermek için, kulların Rablarının huzurunda duracağı mevkiden korkan, günahları terkedip farzları eda eden kimseler için iki cennet vardır " şeklindedir.

Devamı Var

¹⁸⁰ Şeminâh İbn Dirâr, Divân, Tahkik ve şerh : Selâhuddîn el-Hâdi, Kahire, 1968, s. 321.

¹⁸¹ Rahmân sûresi, âyet, 46.

¹⁸² el-Keşşâf, IV, 49.

¹⁸³ Medârik, IV, 212.